УДК 372.881.1: 371. 212. 3

Ткачов Артем Сергійович
кандидат педагогічних наук
докторант кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди
м.Харків, Україна

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ЗДІБНИХ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

У статті висвітлено теоретичні та практичні аспекти проблеми формування іншомовної компетентності в інтелектуально здібних учнів основної школи. Проаналізовано різні підходи науковців щодо визначення поняття іншомовної компетентності, виявлено особливості її формування у школярів зазначеної категорії. На основі врахування результатів проведеного аналізу представлено авторське розуміння суті, структури та змісту іншомовної компетентності, презентовано систему формування цієї компетентності у високоздібних учнів підліткового віку. Визначено основні форми та методи навчання, шо використовувались в експериментальній роботі.

Ключові слова: іншомовна компетентність, інтелектуально здібні учні, основна школа, підліток, форми й методи навчання.

Вступ. Практична реалізація обраного Україною курсу на євроінтеграцію забезпечує суттєві перетворення в усіх царинах сучасного суспільства, причому чільне місце в державній політиці займають питання реформування шкільної освіти. Зокрема, у сучасних умовах інтенсивного розвитку українського суспільства значно зросла потреба в освічених, інтелектуально розвинених, творчих людях, які спроможні неординарно і гнучко мислити, розробляти принципово нові ідеї й ефективні інноваційні технології для різних галузей людської життєдіяльності, а також розбудовувати ефективну взаємодії з іншими людьми, у тому числі носіями різних мов та культур.

У зв'язку з цим серед важливих проблем, які постають сьогодні перед вчителями шкіл, важливе місце займає проблема забезпечення оволодіння учнями іноземної мови, що є необхідною передумовою для їхньої успішної життєдіяльності в полікультурному просторі. Важливість успішного розв'язання цієї проблеми відзначається в багатьох державних документах у галузі шкільної освіти. Так, у Концепції «Нова українська школа» наголошується, що серед ключових компетентностей, якими мають оволодіти учні, важливе місце займає спроможність школярів спілкуватися іноземними мовами, що проявляється в «умінні належно розуміти висловлене іноземною мовою, усно і письмово висловлювати і тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання і письмо) у широкому діапазоні соціальних і культурних контекстів», «умінні посередницької діяльності та міжкультурного спілкування» [1].

Зазначимо, що формування зазначеної компетентності має забезпечуватись у процесі організації навчання учнів на всіх етапах шкільної освіти. Проте вивчення вікових особливостей школярів та змісту освіти в різних класах дало змогу зробити висновок, що особливі можливості в цьому плані має освітній процес в основній школі. Це пояснюється тим, що саме в підлітковому віці в особистості відбуваються значні зміни в її фізіологічному, психічному й соціальному розвитку, з'являються важливі особистісні новоутворення.

Тому цілком слушно серед норм Державного стандарту базової і повної середньої освіти важливе місце займає вимога щодо сформованості іншомовної компетентності школярів основної школи. Зокрема, у цьому документі відзначається, що в основній школі треба забезпечити оволодіння учнями вміннями реалізовувати комунікацію з представниками різних народів на основі дотримання відповідних лінгвокраїнознавчих і соціокультурних норм, доводити співрозмовникові власну точку зору з наведенням переконливих аргументів, а також сформувати в кожного школяра прагнення дотримуватись у процесі спілкування основних правил етикету, усвідомлене й шанобливе ставлення до традицій, звичаїв, цінностей та ідеалів різних народів тощо [2].

Важливо також підкреслити, що особливої актуальності сьогодні набуває проблема формування іншомовної компетентності у здібних підлітків як майбутньої інтелектуальної еліти країни. Адже ці учні мають високі навчальні можливості, а правильно організований процес оволодіння ними іноземною мовою дає змогу створити сприятливі передумови для більш повного розкриття та подальшого формування особистісного потенціалу кожного школяра, оптимального використання педагогічних можливостей підліткового віку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз наукової літератури, окремі аспекти порушеної проблеми знайшли своє відображення в дослідженнях різних науковців. Так, науково-методологічні підходи до реалізації компетентнісного підходу в освітньому процесі в середній загальноосвітній школі розкрито в теоретичних доробках працях Н.Бібік, В.Лугового, О.Савченко та ін. Список та характеристику ключових компетентностей, якими мають оволодіти школярі, наведено в наукових працях О.Овчарук, О.Пометун, І.Родигіної та ін. Суть та зміст іншомовної компетентності особистості визначено в наукових напрацюваннях А.Богуш, О.Халабузар, О.Чорної та ін. Специфіку організації освітнього процесу в основній школі висвітлено в публікаціях таких авторів, як: А.Бєлкін, Л.Мініч, Є.Хоменко, Д.Фельдштейн та ін. Особливості надання педагогічної підтримки в навчанні високоздібних та обдарованих школярів проаналізовано в дослідженнях О.Антонової, І.Гавриш, А.Романової, С.Сисоєвої та ін.

Слід зазначити, що вказані вчені зробили вагомий внесок у вивчення різних питань, пов'язаних з процесом формування іншомовної компетентності у високоздібних учнів основної школи. Однак установлено, що ця проблема як комплексний об'єкт педагогічного дослідження не знайшов достатнього відображення в наукових працях учених. Водночас за результатами проведеного пілотного дослідження, в якому брали участь 348 високоздібних учнів, було з'ясовано, що рівень сформованості в них іншомовної компетентності в цілому не відповідає сучасним

© Ткачов А.С.

вимогам. Отже, недостатня теоретична та методична розробка порушеної проблеми, наявність невисокого рівня сформованості іншомовної компетентності у високоздібних учнів підліткового віку дозволяють зробити висновок про те, що проведення наукових розвідок в окресленому напрямі є доцільним та своєчасним.

Мета статті – розкрити теоретичні та практичні аспекти проблеми формування іншомовної компетентності в інтелектуально здібних учнів основної школи.

Виклад основного матеріалу. Вивчення порушеної проблеми вимагає насамперед чіткого визначення самого поняття «іншомовна компетентність». Як установлено під час проведення наукового пошуку, що це поняття було введено в науковий обіг Д.Хайзмом, який визначав його як досвід, що дає особистості змогу успішно здійснювати цілеспрямоване спілкування з іншими людьми в середовищі іншомовної культури. На думку автора, ця компетентність об'єднує в собі такі складники: лінгвістичний (знання правил мови); соціально-лінгвістичний (засвоєння правил діалектної мови); дискурсивний (опанування правил побудови смислового висловлювання); стратегічний (оволодіння правилами підтримки контакту із співрозмовником). [3; 4]. Зокрема, Д.Хайзм одним із перших дійшов висновку, що оволодіння мовою передбачає не тільки засвоєння відповідних граматичних і лексичних норм і правил, але й соціальних умов застосування тих чи інших мовних структур.

У дослідженні також з'ясовано, що в 1971 р. розпочалась робота експертів членів Ради Європи щодо систематизації підходів до викладання іноземних мов та стандартизації оцінок рівнів володіння мовою. Визначені специфікації Ради Європи стали теоретичним фундаментом для подальшого вивчення вченими порушеної проблеми. Зокрема, на основі врахування цієї специфікації Дж. ван Ек визначив, що іншомовна компетентність є інтегративним особистісним утворенням, яке включає такі субкомпетенції: лінгвістичну (знання словникових одиниць і граматичних правил, що перетворюють лексичні одиниці в осмислене висловлювання); соціолінгвістичну (здатність обирати й використовувати адекватні мовні форми і засоби в спілкуванні залежно від його мети, наявної ситуації та соціальних ролей учасників комунікації); дискурсивну (спроможність правильно розуміти різні види комунікативних висловлювань, а також будувати цілісні, логічно пов'язані між собою висловлювання різних функціональних стилів); соціокультурну (знання культурних особливостей представників різних культур, їх звичок, звичаїв, норм поведінки і етикету; уміння на основі їх врахування розбудовати ефективну взаємодію з цими людьми); соціальну (наявність бажання й уміння взаємодіяти з носіями інших мов, здатність оптимально використовувати різні вербальні й невербальні засоби та стратегії поведінки) [5; 6].

В умовах євроінтеграції України значний інтерес у контексті дослідження викликав також «План дій щодо створення єдиного європейського індикатора провідних компетентностей». Зокрема, у цьому документі визначено, що іншомовна компетентність інтегрує в собі такі три компоненти: лінгвістичний (засвоєння знань про іноземну мову як систему, їх використання в мовленнєвій діяльності); соціальний (охоплює соціокультурну, соціолінгвістичну та професійну складові, що забезпечують використання іноземної мови як засобу соціокультурного розвитку особистості, збагачення знаннями нової культури); комунікативний (здатність використання мови в процесі комунікації, що зокрема передбачає підпорядкування власних висловлювань існуючим у певній мовній системі правил [7].

Наукові концепції провідних зарубіжних учених та теоретичні положення європейських нормативних документів, що регламентують процес навчання молоді іноземних мов, заклали теоретичну основу розуміння вітчизняними вченими суті, структури та змісту іншомовної компетентності людини. Зокрема, М.Паласюк та О.Чорна стверджують, що іншомовна компетентність людини включає в себе сукупність компетенцій щодо володіння іноземною мовою в інтеграції з іншими знаннями, вміннями, навичками, котрі забезпечують здатність особистості розв'язувати проблеми, які виникають у професійному та соціокультурному середовищах. За висновками вчених, ця компетентність включає в себе такі складники: лінгвістичну компетенцію (володіння мовними засобами; знання мовного матеріалу, правил його оформлення та використання їх на практиці); тематичну компетенцію (володіння екстралінгвістичними засобами); прагматичну компетенцію (здатність користувача логічно пов'язувати речення з метою формулювання зв'язних фрагментів мовлення); соціокультурну компетенцію (знання соціокультурного контексту); компенсаторну компетенцію (вміння досягти взаєморозуміння з іншими людьми); навчальну компетенцію (вміння користуватися довідковою літературою для забезпечення засвоєння мови з метою спілкування); комунікативну компетенцію (уміння спілкуватися та взаємодіяти зі співбесідником) [8; 9].

Н. Мельник стверджує, що іншомовна компетентність – це інтегративний феномен, який об'єднує в собі цілу низку спеціальних здібностей, знань, умінь, навичок, стратегій і тактик мовної поведінки, установок, котрі забезпечують успішність здійснення мовленнєвої діяльності в конкретних ситуаціях спілкування. Оволодіння цією компетентністю вимагає від людини усвідомлення й засвоєння мовних норм, що склалися історично в фонетиці, лексиці, граматиці, орфоепії, семантиці, стилістиці, а також вміння адекватно застосовувати вивчені правила в усіх видах людської діяльності, які вимагають використання певної іноземної мови. Конкретизуючи свою думку, авторка також уточняє, що зазначена компетентність проявляється насамперед в уміннях людини адекватно й доречно практично користуватися мовою в конкретних ситуаціях, виражаючи свої думки, наміри, прохання за допомогою різноманітних мовних, позамовних (міміка, жести, рухи) та інтонаційних засобів виразності мовлення [10, с.23].

На підставі викладеного зроблено висновок про те, що іншомовна компетентність являє собою інтегративне особистісне утворення, що забезпечує спроможність людини здійснювати успішну комунікацію з носіями іншої мови на основі засвоєння відповідної мовної системи, а також умінь оптимальним способом використовувати ці знання в конкретних соціокультурних контекстах. Також визначено, що вказана компетентність включає три компоненти: лінгвістичний (засвоєння знань та умінь, необхідних для здійснення всіх видів мовної діяльності відповідно до лінгвістичних норм та правил конкретної мови); комунікативний (здатність людини успішно розбудовати комунікацію іноземною мовою з іншими людьми на основі практичного використання лінгвістичних знань та умінь, а також комунікативно-мовленнєвих навичок); соціально-культурний (знання культурних особливостей носіїв конкретної мови та вміння оптимальним способом враховувати їх в процесі спілкування).

Очевидно, що процес формування іншомовної

компетентності в інтелектуально здібних учнів основної школи має свою специфіку, зумовлену віковими особливостями підлітків та характерними ознаками цієї категорії школярів. Як визначено в попередніх авторських публікаціях, високоздібні учні мають значні дидактичні потенції, які при правильно організованому педагогічному впливі успішно розвиваються. Водночас доведено, що в процесі особистісного становлення цих школярів часто спостерігаються гострі проблеми й суперечності, які зазвичай проявляються навіть набагато гостріше, ніж у пересічних учнів. Це пояснюється тим, що в здібних підлітків вікові проблеми отроцтва накладаються на типові для цього контингенту школярів проблеми особистісного розвитку. Тому неграмотно організована з точки зору педагогіки взаємодія вчителя з цими учнями не тільки не дозволяє досягнути поставлені освітні цілі, але й взагалі може спричинити заглушення ростків обдарованості особистості.

На основі врахування визначених нормативних вимог до сформованості іншомовної компетентності учнів основної школи, вікових та характерних ознак інтелектуально здібних підлітків було розроблено систему формування в них іншомовної компетентності. Ця система охоплює урочні заняття не тільки з іноземної мови, але й з інших навчальних предметів, а також позаурочну діяльність обдарованих школярів. Центральне місце в розробленій педагогічній системі займають активні й інтерактивні форми та методи навчання, зокрема такі: рольові й імітаційні ігри, мовні етюди, інсценування, конкурси, вікторини, дискусії, мовні проекти, конференції, олімпіади, тематичні вечори, мовні портфоліо, дні та свята мови, концерти й вистави з виступами учнів іноземною мовою тощо.

Наприклад, у межах проведення дослідження в експериментальних класах проводився День англійської мови, причому інтелектуально здібні учні брали активну роль в організації та реалізації цього заходу. Так, вони створили тематичні стінгазети та плакати, в яких представили цікаву інформацію про англійську мову. Високу якість цієї роботу засвідчує той факт, що на перерві біля газет та плакатів збирався натовп школярів різного віку. Найбільший інтерес у них викликало наведено в стінгазеті найдовше слово англійської мови, що має сорок п'ять літер – pneumonoultramicroscopicsilicovolcanoconiosis. Це слово є назвою хвороби дихальних шляхів, що виникає при вдиханні вулканічного й інших видів пилу. Учнів також здивувала інформація про те, що англійське слово «set» має сорок чотири основних значення для дієслова, сімнадцять основних значень для іменника, сім основних значень для прикметника та ще багато додаткових значень.

Цікавою ідеєю талановитих учнів було також проведення рольових ігор іноземною мовою на різних уроках, які проводились в основній школі у День англійської мови. Наприклад, у 8 класі на уроці із Всесвітньої історії до класу зійшов учень у відповідному одязі, який виконував роль Христофора Колумба. Він організував невелику за часом прес-конференцію, на якій відповідав на запитання учнів та ставив їм свої питання англійською мовою, що були пов'язані з його подорожами до Американського континенту. Після уроків для учнів основної школи проводився також конкурс «Євробачення», на якому учасники виконували пісні англійською мовою. Роль організаторів та ведучих цього конкурсу знов виконували здібні учні, які добре володіли цієї мовою.

Під час проведення Дня англійської мови високоздібні учні підліткового віку також організували «десант носіїв англійської мови» в початкову школу. На перерві за допомогою використання простих англійських слів та відповідних невербальних засобів вони залучали молодших школярів до участі в іграх, в які грають їх ровесники в англомовних країнах. Діти з радістю прийняли пропозицію більш старших учнів.

Висновки. Таким чином, можна підсумувати, що формування іншомовної компетентності в інтелектуально здібних учнів основної школи є надзвичайно актуальною проблемою, яка вимагає невідкладного розв'язання на теоретичному і практичному рівнях. У світлі цього розробка науково обґрунтованої системи формування в них цієї компетентності є своєчасною відповіддю на наявні потреби сучасної школи. Центральне місце в цій системи займають різноманітні активні й інтерактивні форми та методи навчання школярів. Виявлені в процесі проведення експерименту позитивні зміни в рівнях сформованості іншомовної компетентності здібних підлітків дозволяють зробити висновок про ефективність зазначеної системи. У подальшому науковому пошуку передбачається більш докладно дослідити питання формування іншомовної компетентності інтелектуально здібних учнів основної школи під час навчання суспільствознавчих навчальних предметів.

Список використаної літератури

1. Концепція «Нова українська школа» [Електронний ресурс]. – URL: http://mon.gov.ua/%d0%9d%d0%be%d0%b2%d0%b8%d0%bd%d0% ; b8%202016/12/05/konczepcziya.pdf.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – URL: http://mon.gov.ua/content/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0/post-derzh-stan-(1).pdf.
3. Hymes D. On Communicative Competence. – Philadelphia, 1971. – 174 p.
4. Hymes D. On communicative competence // Sociolinguistics / edited by J. B. Pride, J. Holmes. – Harmondsworth: Penguin, 1972. – P. 269-293.
5. Ek J. van Objectives for foreign language learning. – Strasbourg (Calif): Council of Europe, 1986. – V.1. – 75 p.
6. Ek J. van Introduction to the theme "Language learning objectives for multilingual and multicultural Europe" (Sintra Symposium). – Portugal: Council of Europe, 1989. – P.52-59.
7. The European Indicator of Language Competence. Report from the Educational Council to the European Council. Barcelona, March 2002. – URL: http://www.edu.language learning.com.ua.
8. Паласюк М. Формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів вищих технічних закладів освіти // Людинознавчі студії: зб. наук. пр. Дрогобицького держ. пед. ун-ту імені Івана Франка. Серія: Педагогіка. – Дрогобич: Вид. відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2014. – Випуск 29. Ч. 1. – С.144-154.
9. Чорна О.О. Особливості та практика формування іншомовної комунікативної компетентності студентів технічних спеціальностей // Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Наукові дослідження. Досвід. Пошуки. – 2013. – Вип. 22. – С. 230-237.
10. Мельник Н.І. Іншомовна компетентність як пріоритетний напрям у змісті професійної підготовки педагогів у країнах Європи // Іншомовна освіта педагога: виклики, проблеми, перспективи: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 5 лист. 2105 р.). – К., 2015. – С. 201–207.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2017 р.
Стаття прийнята до друку 20.10.2017 р.

Ткачев Артем
кандидат педагогических наук
докторант кафедры общей педагогики и педагогики высшей школы Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С.Сковороды,
г.Харьков, Украина

ФОРМИРОВАНИЕ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНО СПОСОБНЫХ УЧАЩИХСЯ ОСНОВНОЙ ШКОЛЫ

В статье освещены теоретические и практические аспекты проблемы формирования иноязычной компетентности в интеллектуально способных учащихся основной школы. Проанализированы различные подходы ученых к определению понятия иноязычной компетентности, выявлены особенности ее формирования у школьников указанной категории. На основе учета результатов проведенного анализа представлены авторское понимание сути, структуры и содержания иноязычной компетентности, презентована система формирования этой компетентности в високоздибних учащихся подросткового возраста. Определены основные формы и методы обучения, шо использовались в экспериментальной работе с этими учениками.

Ключевые слова: иноязычная компетентность, интеллектуально способные ученики, основная школа, подросток, формы и методы обучения.

Tkachov Artem
Candidate of Pedagogical Sciences, PhD in Pedagogic
Doctoral Candidate of the Department of General Education and High School
Kharkiv National Pedagogical University named after H.S.Scovoroda
Kharkiv, Ukraine

THE FORMATION OF A FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE IN INTELLECTUALLY CAPABLE PUPILS OF THE BASIC SCHOOL

It was determined in the article that in the conditions of European integration the significance of a problem of the foreign language competence's formation among schoolchildren is significantly increased. It was proved that this issue becomes of special significance for intellectually capable pupils of the main school. Thus, these students have a significant personal potential, and correctly organized process of mastering them in a foreign language enables to create favorable conditions for more complete disclosure and further formation of this potential, it is the best way to use the pedagogical capabilities of adolescence. The study of the disturbed problem required, first of all, a clear definition of the very concept of "foreign language competence." During the research, it was found that this concept was introduced into the scientific study by D. Hayesm, who defined it as an experience that gives to an individual the opportunity to successfully engage in targeted communication with other people in a foreign language culture.

Key words: foreign language competence, intellectually capable pupils, basic school, teenager, forms and methods of training.